

Makalenin Dergiye Ulaşma Tarihi: 10.10.2015
Yayın Kabul Tarihi: 12.12.2015

Alpamis Destanının Kaynaklarda Masal Olarak Adlandırılan Varyantları *

The Variants of Alpamis Epos Named As Tale

Yrd. Doç. Dr. Seyfullah YILDIRIM **

Öz

Günümüzde farklı coğrafyalarda yaşamakta olan Türk topluluklarının sözlü anlatılarındaki benzerlikler bu toplulukların tarihi süreç içerisinde hem köken hem de kültür birliği yapmış olduğunun şüphesiz en açık göstergelerinden birisidir. Türk Dünyasında Altaylardan Anadolu'ya kadar, tür olarak bazen farklı isimlendirilmekle beraber, geniş bir alana yayılmış olan anlatılardan birisi de Alpamis destanıdır. Alpamis destanının Kazaklar arasında kaynaklarda masal olarak adlandırılan varyantları da bulunmaktadır. Bu çalışmada Alpamis'in Kazaklar arasında yayılmış olan ilk destan versiyonu ile bu destanın Alpamis, Altı Jasar Alpamis (Altı Yaşındaki Alpamis) ve Jelkildek adlı kaynaklarda masalı olarak adlandırılmış olan varyantları şekil ve muhteva açısından karşılaştırılacak ve türün adlandırılması meselesi üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kazaklar, Destan, Masal, Alpamis, Jelkildek,

Abstract

Today similarities in oral narratives of the Turkish community living in different geographies are undoubtedly one of the most obvious indicators that show these communities have made association both origin and culture in historical period. In Turkish World, from Altai to Anatolia Alpamis epos is one of the narratives

* Bu makale; Seyfullah Yıldırım, Kazak Türk Folklorunda Epik Anlatmalar, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2012 (Yayımlanmamış Doktora Tezi)'den hazırlanmıştır.

** Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Öğretim Üyesi. seyyilyildirim@gmail.com

spread over a large area, but sometimes as a genre it is named differant. Alpamıs variants in the form of epic tale among Kazakhs are also available. In this study will compare the first epic version of Alpamıs issued among Kazakhs with Alpamys, Altı Jasar Alpamıs and variant shapes named epos in Jelkildek in terms of shape and content and will focus on naming of genre.

Key Words: Kazakhs, Epos, Tale, Alpamıs, Jelkildek.

Giriş

Günümüzde farklı coğrafyalarda yaşamakta olan Türk toplulukların sözlü anlatılarındaki benzerlikler bu toplulukların tarihi süreç içerisinde hem köken hem de kültür birliği yapmış olduğunun şüphesiz en açık göstergelerinden birisidir. Türk Dünyasında Altaylardan Anadolu'ya kadar, tür olarak bazen farklı isimlendirilmekle beraber, geniş bir alana yayılmış olan anlatılardan birisi de Alpamıs(ş) destanıdır.¹ Bu destan; Altaylarda Alıp Manaş², Özbeklerde Alpamıs, Başkurlarda Alpamışa, Tatarlarda Alıp Memşen, Kazaklarda Alpamıs ve Dede Korkut'ta Kam Püre Oğlu Bamsı Beyrek adıyla bilinmektedir.³ Kazak Türkleri arasında yaygın olarak anlatılmakta olan Alpamıs destanıyla ilgili ilk incelemeleri A. Divayev yapmıştır. Divayev, Sırderya Vilayeti, Amuderya Bölümü, Törtköl bölgesinde yaşayan Karakalpak baksı Bekmuhammed Jiyemurat'tan destanı derleyerek 1897 yılında yayına hazırlamıştır. Divayev, derlemiş olduğu bu destanı nesir şeklinde Rusçaya aktararak 1901 yılında "Materialı Dlya Statistiki Sır-Darinskoy Oblası" adlı eserde yayımlamıştır. Daha sonra Divayev, bu destanı biraz redakte etmiş, Arapça ve Farsça sözlere Kazakça karşılıklar vermiş ve 1922 yılında hazırlamış olduğu "Batırlar Jırı" adlı eserde tekrar yayımlamıştır.⁴ Divayev'in derlemiş olduğu bu varyant, bugün destanın en önemli varyantlarından biri olarak kabul edilmektedir. Alpamıs Destanının başka bir varyantını Jüsipbek Şayhıslamulı 1899 yılında Kazanda "Kiyssa-i Alpamıs Batır Bu Turır"⁵ adıyla yayımlamıştır. Bu varyant bugün, destanın en meşhur varyantıdır da denilebilir. Aynı metin daha sonra 1901,1905,1907,1910, 194,1916 yıllarında aynı şekliyle tekrar basılmış, metin daha sonra 1931 ve 1939 yıllarında Karakalpak versiyonuyla tamamlanarak yayımlanmıştır.⁶

¹ Şakir İbrayev, **Bastav, Kazak Halkının Folklorı Tuvralı**, Baspalar Üyi, Almatı, 2009, s. 99.

² Alıp Manaş için bk. Metin Ergun, **Altay Türklerinin Kahramanlık Destanı Alıp Manaş**, Günay Ofset Mat., Konya, 1997.

³ Destan ve nüshaları hakkında detaylı bilgi için bk. Kemal Üçüncü, **Kazak Türklerinin Kahramanlık Destanı Alpamıs**, Töre Yay., İstanbul, 2006.

⁴ T. Äkimova, "Alpamıs Batır", **Babalar Sözi**, 33. Tom, Foliant Basbası, Astana, 2006, s. 323.

⁵ "Kiyssa-i Alpamıs Batır", **Babalar Sözi**, 34. Tom, Foliant Baspası, Astana 2006, s. 9-63. Metnin Türkiye Türkçesi için bkz. Üçüncü, **a.g.e.**, s. 72-181

⁶ K. Alıpsbayeva, "Alpamıs Batır", **Babalar Sözi**, 34, s.349-350.

Destanın Masal Olarak Adlandırılan Varyantları

Çalışmaya konu olan ve kaynaklarda masal olarak adlandırılmış olan metinler, “Alpamis”, “Altı Jasar Alpamis” ve kahramanlarının isimleriyle olay örgüsü bakımından bazı farklılıkları olmakla beraber Alpamis’in masal varyantlarından kabul edilen “Jelkildek”dir. “Alpamis”⁷ masalının anlatıcısı Äli Ospanov, derleyicisi de T. Sıdıkov’tur. Ospanov, 1876 yılında Türkistan ilçesinin Koşmezgil köyünde doğmuş ve 1927’de de aynı yerde vefat etmiştir. O, Alpamis’i 14-15 yaşlarındayken eşinin annesi Rısbıyke Qurmanbaykızı’ndan dinlemiştir. Rısbıyke çok masal bilmekte, Alpamis’i da çok güzel bir şekilde ve severek anlatmaktadır. Metnin anlatıcısı olan Ä. Ospanov, Özbek Türkü olmakla beraber Kazakçayı da çok iyi bir şekilde bilmektedir.⁸ Metnin diğer masal nüshası olan “*Altı Jasar Alpamis*”⁹ (Altı Yaşındaki Alpamis)’i Divayev, Şımkent (Çimkent’te) yaşayan Erkinbek Akınbekov’un el yazmasından almıştır. Bu nüshanın Rusçasını 1916 yılında “Velikan Alpamis (Büyük Alpamis)” adıyla “Turkestanskiye Vedomosti” gazetesinin 217 ve 218. numaralarında yayımlamıştır.¹⁰ Çalışmanın bir diğer masal şekli ise “Jelkildek”tir. Masal ilk olarak Radlov’un, Obraztsı Narodnoy Literaturı Tyurkskih Plemen adlı eserin üçüncü cildinin 101-119 sayfaları arasında yayımlanmıştır. Metnin Mâşhur Jüsip Köpeyev’den derlenen başka bir varyantı bulunmaktadır. Bu varyant Kazak Halık Âdebiyeti-Erteğiler adlı eserin dördüncü cildinde yayımlanmıştır¹¹. İki varyant arasında bir takım küçük farklılıklar vardır. Örneğin Äztemir adı Radlov da Öz Temir şeklinde geçmektedir. Çalışma konusu olarak buraya alınan metin Mâşhur Jüsip Köpeyev varyantıdır.

Çalışmanın bu kısmında metnin masal olarak kayıtlara geçmiş olan şekilleriyle destan şekli karşılaştırılacaktır. Karşılaştırma yapılırken destan metni olarak yukarıda bahsedilmiş olan Jüsipbek Şayhıslamulı tarafından 1899 yılında Kazan’da “Kıyssa-i Alpamış Batır Bu Turır” adıyla yayımlanmış olan metin esas alınacaktır. Metinler arası ilişkinin görülmesi açısından burada destanın özeti verilecektir.

“Kıyssa-i Alpamış Batır Bu Turır”

“Eski zamanlarda Koñırat yurdunun Jiydeli Baysın¹² yerinde malı mülkü çok fakat çocuğu olmayan Bayböri adlı bir zengin varmış. Bayböri’nin Qultay adlı bir amcası varmış.

⁷ **Kazak Halık** Âdebiyeti-Erteğiler, 4. Tom, Jazuvşı Baspası, Almatı, 1998, s. 271-275.

⁸ J. Saltakova, “Alpamis”, **Babalar Sözi**, 33. Tom, Foliant Basbası, Astana, 2006, s. 336.

⁹ **Kazak Halık** Âdebiyeti-Erteğiler, 4. Tom, s. 275-279.

¹⁰ T. Äkimova, “Altı Jasar Alpamis”, **Babalar Sözi**, 33. Tom, Foliant Basbası, Astana, 2006, s. 337.

¹¹ **Kazak Halık** Âdebiyeti-Erteğiler, 4. Tom, s. 112-126.

¹² Eunkyung Oh ile Mamatkul Jorayev birlikte kaleme almış oldukları makalede Aşına-Usun- (Bay) Usun-Baysın şeklinde bir etimolojik denemesinde bulunarak buradaki Baysın kelimesinin yer adından ziyade bir boy adı olduğunu ve Aşına boyu ile ilgili anlatının bu ve bunun gibi bazı Özbek boyları arasında hala saklanmakta olduğundan bahseder. Eunkyung Oh-Mamatkul Jorayev, “Alpamis Destanında Baysın kelimesinde Görülen Kurt Totemi”, **Türkiyat Araştırmaları**, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, S. 15, Güz, 2011, s. 149-157.

Bir gün Bayböri, hayvanlarının arasında gezerken “keşke oğlum olsaydı bu mallarım ona kalırdı, ölürsem kime kalacak” diye düşünmüş. Bayböri, her gün ağlayarak “Allah’tan bir çocuk” istiyormuş. Bir gün Kıltan’ın işçilerinden birisinin bir oğlu olur. Bayböri, o oğlanı alır ve sanki kendi çocukları olmuş gibi eve getirip toy yaparlar¹³ ve adını Ultan koyarlar. Ultan, büyür ve yiğit bir delikanlı olur. Fakat Ultan büyüdükten sonra Bayböri’ye kötü sözler söylemeye ve hakaret etmeye başlar. Bu sözler çok zoruna giden Bayböri, eline bir asa alarak bütün evliaları gezer ve oralarda kendisine çocuk vermesi için Allah’a (c.c) yakarır.^{14*} Sonunda Babay Tükti Şaştı Äziz’in kabrinde geceler. Rüyasında evliya ona, bir oğlu ve bir de kızının olacağını; oğlunun adını “Alpamıs”, kızının adını da “Karlığaş” koymasını ister. Sonra da, “oğlun on yaşında yurt alır, atsalar ok geçmez, vursalar kılıç kesmez, ateşe atsalar yanmaz, suya atsalar batmaz. O, han olsun.” diye dua eder. Bunu duyunca Bayböri sevinir ve evine gelir. Bir müddet sonra eşi bir oğlan doğurur. Oğlundan bir sene sonra da bir kızı olur. Oğlanın adını Alpamıs, kızın adını da Karlığaş koyarlar. Sonra da Alpamıs’ı Şekti adlı yerde yaşayan Sarıbay adlı bir zenginın kızı Külbarşın ile nişanlarlar. Alpamıs on yaşına geldiğinde Sarıbay kızını vermemek için ailesini de alarak Çin’e kaçar. Alpamıs o zamanlar on yaşındadır ve Koñırat yurduna hâkimdir. Babasına asi olan Ultan’ın kulağını ve ayak tabanlarını dilim dilim kestikten sonra koyun otlatmaya gönderir. Alpamıs, çocuklarla oynarken yaşlı bir kadının tek oğlunu boynuna yumrukla vurarak öldürür. O zaman yaşlı kadın “boş yere kendi yurdunun çocuklarını öldüreceğine gücün varsa gidip yarin Külbarşın’ı alsana” der.^{15*} Bunu ilk defa duyan Alpamıs, asker toplayarak gidip savaşı ve yarını alıp gelir.

Alpamıs, Külbarşın’ı almaya gittiğinde Tayşık adlı Kalmuk Hanı gelerek onların atlarını alıp götürür. Bunun üzerine Bayböri, “bana hiçbir faydan olmadı, gözümün önünden git.” der. Babasının bu sözleri zoruna giden Alpamıs, Şubara-ta binerek düşmana doğru yola çıkar. Alpamıs yola çıktığında Kalmuk Hanı bir rüya görür ve halkını toplayarak bu rüyayı onlara anlatır. O zaman bir Mästek Kempir^{16**} gelerek “eğer benim kel oğluma kızınız Karaközayım’ı verirsiniz ben,

¹³ Türk Dünyası’nda eve çocuğun gelmesi ve ailenin yapmış olduğu inanç ve pratikler özünde biribiri ile ortaklıklar arz etmektedir. Geniş bilgi için; Dr. Yılmaz YEŞİL, *Türk Dünyası’nda Geçiş Dönemi Ritüelleri Üzerine Tespitler*, 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum, C. 3, S. 9, Kış 20014, s. 117-136.

¹⁴ * Türk folklorunda çocuk sahibi oma ile ilgili yapılan pratikler için bk. Yılmaz Yeşil, **Türk Dünyasında Geçiş Dönemi Ritüelleri (Doğum-Evlenme-Ölüm Gelenekleri)**, Eskişehir 2013 Türk Dünyası Kültür Başkenti, Ankara, 2014.;

¹⁵ * Kahramanın kayıp ya da tutsak olan ağabeyi, babası veya yakınının olduğu ya da yurdunun talanıla ilgili ilk haberi duyması. Bu konuda detaylı bilgi için bk. Ünsal Yılmaz Yeşildal (2015). *Er Töştük Destanı (İnceleme-Metin)*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2015, s. 226-234 (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

¹⁶ ** Mästek Kempir: Anlatının diğer nüshalarında ve masallar da bu tip genellikle Mıstan Kempir, Jalmavız Kempir ve Jalmavız gibi isimlerle geçer. Bu tipin diğer Türk boylarında adlandırılması ve detaylı bilgi için bk. Alimcan İnyet, **Türk Dünyası Efsane ve Masallarında Bir Dev Tipi: Yalmavuz/ Celmoğuz**, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2010; İbrahim Dilek, **Türk Mitoloji Sözlüğü (Altay-Yakut)**, Gazi Kitabevi, Ankara, 2013, s. 45; Ferah Türker, “Altay Türklerinin Anlatmalarında Mitik Bir Varlık: Celbeğen”, **Millî Folklor**, S. 94, s. 81-90; Ünsal Yılmaz Yeşildal, “Er Töştük Anlatısının Kırgız Sahasına Ait Nesir Varyantları”, **21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum**, S. 11, Yaz 2015, s. 83-84; Seyfullah Yıldırım, “Türkistan’dan Anadolu’ya Bir Tip Ve Bir Masalın Seyahati: Jalmavız Kempirden Congalaz Karısına”, **Turkish Studies**, S. 10/12, Yaz 2015, s. 1261-1274.

o düşmanınızı size getiririm.” der. Han da bu teklifi kabul eder.

Kempir, yanına han kızıyla beraber kırk kız, içki ve çadır da alır sonra Alpamis’in geçeceği yol üzerine giderek oraya çadır kurar. Alpamis öğle vaktinin sıcaklığında Kempir’le karşılaşır, Kempir ağlamaktadır. Alpamis neden ağladığını sorar. O da Bayböri’nin atlarını götüren Tayşık’a engel olmaya çalışırken kırk oğlunun öldüğünü söyler ve Alpamis’a gelip ölen çocukların eşlerinin yanında biraz durmasını söyler. O esnada yanındaki kırk kıza bunlar benim gelinlerim der. Sonra Kempir, sen dinlen ben kaza namazlarımı kılacağım der. Alpamis, bu Kempir Müslüman’mış diyerek onun davetini kabul eder. Şubarat onun Kempir olduğunu anlar ve huysuzlanır. Alpamis onun huysuzlanmasına öfkelenir. Sonra kadının arkasından onun çadırına giderler. Kırk kız gelir ve sırayla Alpamis’a güzel sözler söyleyerek içki verirler ve sonra da çadırın örtülerini açarak onun cereyanda kalmasını sağlarlar. Sarhoş olan Alpamis yel çarpmasıyla yıkılır. Kempir onun iyice sarhoş olduğunu anlar ve Tayşık’ın askerlerine haber verir. Onlar da Alpamis’i hana getirir. Han, onu cellatlara verir fakat Alpamis’a, onların okları batmaz, kılıçları kesmez. O’nu suya atsalar batmaz, ateşe atsalar yanmaz sonunda Kempir’e geri verirler, o da götürüp kırk kulaç zindana atar.

Alpamis zindanda yedi yıl yatar. Karaközayım da on yedi yaşına gelir. Hanın çobanı Keykuvat, zindanın civarında tekelerini otlatırken onlardan ikisi zindana düşer. Çoban, Alpamis’tan tekeleri ister. Alpamis da, sen her gün onlardan birini bana verip gücümü toplamamı sağlarsan çıkınca seni tüm muradına erıştıririm, der. Çoban kabul eder. Bir gün çobanın tekeleri biter. O zaman Keykuvat ne yapacağım diye düşünürken Alpamis, tekenin kemiklerinden şıldırman denilen bir kaval yapar ve bunu çobana vererek kızın geçtiği yolda çalmasını söyler. O da Alpamis’in söylediği gibi yapar. Kız, şıldırmanı kimin yaptığını ısrarla sorunca çoban, zindandaki Alpamis’in yaptığını söyler. Kız gelip Alpamis’la tanışır, konuşurlar. Kız, onu zindandan çıkarmak ister. Alpamis kendisini zindandan atının çıkarabileceğini söyler. Kız, Alpamis’in atını getirir ve Alpamis’i zindandan çıkarırlar. Kız, Alpamis’a âşık olur. Alpamis, hanı ve Kempir’i öldürür. Kalmuklar, onun hâkimiyetini kabul ederler. Alpamis, Karaközayım’ı alır ve kırk kızın en güzeli Narzangül ile de Keykuvat’ı evlendirir, sonra da Keykuvat’ı o yurdun yöneticisi yapar. Kendisi yurduna dönmeye karar verir.

Alpamis, Jiydeli Baysın nehri boyunca gelir ve kendi yıllık sürüsüyle bir çadır görür. Gelse çadırdaki beş bey uyumakta, dedesi Tortay da çay yapmakta. Dedesi onu tanımaz. Uyuyan beş bey uyanıp “hâlâ çayı hazırlamamışın” diyerek dedesini dövmeye başlayınca Alpamis onları öldürür ve kendisini dedesine tanıtır. Dedesinden Ultan’ın artık han olduğunu, babasını deve çobanı, babasının amcası Kultan’ı da koyun çobanı yaptığını, anasının da odun taşıdığını öğrenir. Ayrıca Alpamis kendisi giderken hamile olan karısından Jädiger (Yadigar) adlı bir oğlu olduğunu ve Ultan’ın onu da, “kurdun yavrusu da kurt olur” diyerek eline zincir, ayağına pranga taktırarak kuzu otlattığını ayrıca bugün de toy yaparak karısını almak istediğini öğrenir. Babasının ve dedesinin yanına gelerek onlara kendini tanıtır. Kendisinin geldiğini oğluna müjdelemesi için Kultan’ı gönderir. Kultan gelince Ultan’ın,

Külbarşın'ı zorla almak için toy yapıp kökpar^{17*} oynatmakta olduğunu görür. Ultan, o zaman Jädiger'i meydana getirtir ve onunla alay eder ve tekrardan kuzu otlatmaya gönderir. Jädiger kuzularına otlatırken zavallı bir kimse kılığında Alpamıs'ı görür. Alpamıs ona babası olduğunu söyler. Sonra Alpamıs yine biçare kılığında Ultan'ın yanına gelir ve bir gazel söyler. Ultan gazelden hoşlanmaz ve onu oradan uzaklaştırmalarını ister. Külbarşın, sesinden o divaneyi Alpamıs'a benzetir. Daha sonra Ultan “nikâhı kıyalım, Külbarşın'ı getirin!” der fakat delikanlılar bir gün daha şarkı türkü söyleyip karşılıklı atışma yapalım diye ısrar ederler. Atışmaya Ultan'ın Badamşa adlı karısı çıkar. Alpamıs'ı çağırır ve onunla atışırlar. Sonra Alpamıs, eşi Külbarşın'la da karşılıklı söyleşir. Düğünde ok atışma yarışmasına hedef olsun diye konmuş olan jambıyı^{18*} Alpamıs vurur ve gelerek ödülünü sarhoş olmuş olan Ultan'dan ister. Ultan onu tanır ve korkarak topluluğun içine doğru kaçar. Alpamıs, Ultan'ı yakalayıp öldürür. Hepsi birbirine kavuşur. Alpamıs babasını yurduna han yapar.”

Alpamıs destanının elde bulunan diğer varyantları da olay örgüsü yönünden bu destanla benzerdirler. Bu varyantların içerisinde olay örgüsü yönünden Divayev'in Bekmuhammed Jiyemurat baksıdan derlemiş olduğu varyant farklıdır. Bu varyantta Alpamıs'ın, babası Sarıbay'la beraber Kalmuk yurduna göçen beşik kertmesi yari Külbarşın'ı gidip bulması ve onu alarak Jiydeli Baysın'a geri dönmesi anlatılır. Bu varyantta Alpamıs'ın babasının atlarının yağmalanması, onların peşinden Alpamıs'ın gitmesi, orada yakalanarak zindana atılması, zindanda hanın kızının ve çobanının aracılığıyla kurtulması, yurduna dönüşte kendi düğününün üzerine varması gibi hadiseler yer almamaktadır.¹⁹ Yani anlatının bu varyantı Alpamıs'ın doğumu ve evlenmesi kısmını kapsamaktadır.

Destanla Masal Olarak Adlandırılan Nüshaların Muhteva ve Şekil Bakımından Karşılaştırılması

a. Muhteva:

Muhteva açısından masallar ve destanın benzer olduğunu görmekteyiz. Jelkildek masalı ise bu metinlerden biraz daha farklılık arz etmektedir. Çünkü “Jelkildek” Kazak Türkleri arasında masal olarak varlığını devam ettirmiş ve destanlaşma sürecine girmediği için masalsı arkaik unsurları daha fazla muhafaza etmiştir. Bundan dolayı karşılaştırma yapılırken “Alpamıs” adlı metinler temel alınacak, yeri geldikçe “Jelkildek” de bulunan benzerlikler gösterilecektir. Alpamıs'ın masal şekilleri ile destan şekli arasındaki benzerlikleri şöyle sıralayabiliriz:

¹⁷ * kökpar: İki takımın, başı kesilip iç organları çıkarılan oğlak veya keçiyi çekerek at üzerinde oynadıkları bir tür oyun.

¹⁸ * jambı: Gümüş para.

¹⁹ Abubakir Divayev, *Kazahskogo Narodnoye Tvorcestvo*, 2-e İzdaniye, Altın Kitap, Astana 2007.

s 5-57.

-Alpamis'ın babasının adı, Alpamis masalında ve destanında Bayböri, Altı Jasar Alpamis masalında Jüzbay şeklindedir. Jelkildek masalında Jelkildek Sarıbay adlı bir zengin oğludur.

-Bayböri, Alpamis destanında ve masalında çocuk sahibi olmak istemektedir. Altı Jasar Alpamis masalında ise Alpamis, altı yaşında biri olarak karşımıza çıkar. Onun hayatının altı yaşından önceki kısmıyla ilgili bir bilgi verilmez. Jelkildek masalında da Sarıbay ve eşi bir çocuğa hasretirler.

-Alpamis destanında Bayböri, çocuğu olmadığı için amcası Kıltay'ın yanında çalışanlardan birinin yeni doğan oğlunu evlatlık olarak alır ve adını Ultan koyar. Fakat bu çocuk, ileride Bayböri'ye dil uzatmaya ve Bayböri bir şey dese "züriyet-siz yaşlı adam, konuşma!", diyerek ona hakaret etmeye başlar. Ultan karakteri Alpamis masalında anlatının sonunda Alpamis'ın eşi Külbarşın'la zorla evlenen kişi olarak ortaya çıkar. Yani masal şeklinde, Ultan'ın Bayböri'nin evlatlığı olduğundan bahsedilmez. Ultan tipinin karşılığı olarak Jelkildek masalında "Topaykul" vardır. Topaykul, Jelkildek'in babası olan Sarıbay'ın kölesi ve çobanıdır. Jelkildek masalında Jelkildek'in kız kardeşi ile zorla evlenmeye çalışan kişi Topaykul'dur.

-Alpamis masalında Bayböri ve Analık adlı eşi iyice yaşlanmışlardır. Bir gün Analık, eşi Bayböri'ye "deveden buğra, koyundan koç ve attan aygır alıp gel!" der. Bunları alıp evliya evliya gezerek Allah'tan bir çocuk isterler. En sonunda yolun kenarında bulunan bir çalının yanında geceleyince rüyalarında, daha sonra Hızır olduğunu anlayacakları, bir yaşlı adam onlara bir oğlan ve bir yıl sonra da bir kızlarının olacağını, oğlunun adını Alpamis, kızının adını Karlıgaş (Kırlangıç) koymasını söyler. Alpamis dünyaya geldikten sonra rüyasında gördüğü kişi tekrar görünür ve "içini yarattım kara demirden, sırtını yarattım çelik demirden, atsalar ok batmaz, vursalar kılıç kesmez. Suya atsalar batmaz, buna düşmanlık eden hiç kimse muradına ermez, adı Alpamis Batır." diyerek dua eder. Bu kişi Hızır'dır. Alpamis destanında ise evliya evliya gezen kişi, Ultan'ın asiliğinden bıkmış olan Bayböri'dir. Bayböri, Baba Tükti Aziz'in kabrinde geceleyince rüyasına o girer ve Bayböri'ye bir oğlu ve sonrada bir kızı olacağını; oğlunun adını Alpamis, kızının adını da Karlıgaş koymasını söyler. Sonra evliya, oğlu için "oğlun on yaşında yurt alır, atsalar ok geçmez, vursalar kılıç kesmez, ateşe atsalar yanmaz, suya atsalar batmaz. O han olsun" diye dua eder. Jelkildek masalında çocuğu olmayan Sarıbay'a gitmiş olduğu bir toyda çocuğu olmadığı için hürmet gösterilmez. O da Allah'tan çocuk dilemek için eşiyle beraber bozkıra doğru yola çıkarlar. Sonra geze geze yorulurlar ve bir ak dikenin başında konaklarlar. O esnada gökyüzünden içinde bal olan gümüş kaşıklı bir gümüş tabak gelir ve o tabaktaki baldan yedikten sonra onların bir oğulları ve bir de kızları olur. Jelkildek'in fiziki özellikleri de Alpamis masallarında olduğu gibidir. Jelkildek'e "atılsa ok batmaz, vurduklarında kılıç kesmez, suya atsalar batmaz, ateşe atsalar yanmaz", şeklindedir. Jelkildek'in bu özelliklere nasıl sahip olduğuyula ilgili metinde bilgi verilmez. Fakat Jelkildek'te Äztemir'in rüyasına giren Hızır, ona Sarıbay'ın oğlunu ve özelliklerini söyler.

-Alpamış on yaşına gelince destan ve masalda Külbarşın'la evlenir. Altı Jasar Alpamış masalında ise Alpamış'ın eşi ya da evliliğiyle ilgili bir bilgi verilmemektedir. Sadece masalın sonunda kendisini zindandan çıkaran padişahın kızını da yanına alarak kendi yurduna doğru yola çıkar.

-Alpamış isimli masal ve destanda babasının yilkılarına Kalmuklar saldırır, bunun üzerine Alpamış, intikam almak için sefere çıkar. Alpamış masalında Bayöri'nin yilkılarını Kalmuklar'ın götürmesi üzerine babası Alpamışa, "sen doğduğundan beri malımın bereketi gitti." diye serzenişte bulunur. Bu ifade destanda "bu güne kadar senden bir fayda görmedim, gözümün önünden git!", şeklindedir. Alpamış bunun üzerine, Kalmuklar'ın üzerine sefere çıkar. Altı Jasar Alpamış'ta ise olay daha farklıdır. Jüzbay'ın yilkılarını düşman götürünce babası ona, "Ben yaşlandım. Senin, yilkının arkasından giderek düşmandan öç almaya gücün var mı?" der. Alpamış'ta yaşı küçük olsa da bahadır olduğu için düşman üzerine sefere çıkar. Jelkildek'in düşman üzerine sefere çıkması hadisesi bu anlatılardan farklıdır. Jelkildek, Äztemir'in Telegey tarafından öldürülen ve yağmalan yurdunun intikamını almak için Kalmuklar üzerine sefere çıkar.

-Alpamış anlatılarında Alpamış'ın atı Bayşubar, Alpamış'ın yoluna çıkan yaşlı kadının kötü niyetli Mıstan Kempir olduğunu anlar ve onun peşinden gitmek istemez. Bunun üzerine Alpamış, atına öfkelenir. Yani at destanlardaki "kahramanın sadık yardımcısı" olma ve "gerekli durumlarda kahramanı uyarma" rolünü burada da yerine getirmektedir. Ayrıca Bayşubar zindanda yatan Alpamış'ı, her iki masalda da kuyruğunu zindana sarkıtarak kurtarır. Jelkildek'te ise bu kısma rastlanmaz. Yani sefere çıkan Jelkildek, Kempir tarafından zindana atılmaz. Jelkildek, düşmanı olan Telegey'in kazdırmış olduğu çukura düşer ve o çukura hapsedilir.

-Alpamış destanında ve Altı Jasar Alpamış masalında Kalmuk Han'ı gördüğü bir rüyayı halkına ve aksakallara anlatır. Alpamış'ın kendi üzerine sefere çıktığını öğrenir. Masalda ise Kalmuk Hanı, Alpamış'ın kendisi üzerine sefere çıktığını sezer.

-Alpamış anlatılarında Alpamış'ı yakalamaya "Mıstan Kempir" yani "cadı" talip olur. Mıstan Kempir, Alpamış'ın geçtiği yola yanına aldığı kırk kızla beraber çadır kurar. Yoldan geçen Alpamış'ı içki içirerek sarhoş eder ve yakalayıp Kalmuk Hanına teslim eder. Destanda Mıstan Kempir'in ismi Mästek Kempir (kısa boylu cadı) şeklinde geçer. Jelkildek masalında da "Kempir" tipine rastlanılmaktadır fakat orada kötü bir tip olarak karşımıza çıkmaz. Jelkildek'in kendi dediklerini yapması üzerine Kempir, Telegey'in kızının gönlünü Jelkildek'e kaydırmaya girişir ve dediğini de yapar. Şekil değiştirme özelliğine de sahip olan buradaki Kempir tipi diğer anlatılara göre bünyesinde biraz daha fazla arkaik unsurlar barındırmaktadır. Ayrıca Kempir'in iyi huylu olması, Jelkildek'in ona evlat olması ve masalın ilerleyen kısımlarında ondan "annesi" olarak da bahsedilmesi gibi hususlar bu anlatının daha eski olduğunu gösteren bir başka özelliktir. Çünkü burada mitik tipin işlevini kaybetmesinden sonra masallarda ve destanlarda görülen olumsuz tipe dönüşümü henüz daha tam olarak tamamlanmamıştır.

-Alpamis'ın her üç şeklinde de Alpamis, Mıstan Kempir tarafından zindana hapsedilir. Destanda han, Alpamis'ı cellatlara teslim eder fakat cellatlar onu bir türlü öldüremezler. Çünkü ona Baba Tükti Şaştı Aziz'in duası vardır. Cellatlar Alpamis'ı öldüremeyince han onu Mıstan Kempir'e verir.

- Alpamis'ın üç anlatısında da hanın kızı zindanda yatan kahramanın çıkması için yardım eder. Yine her üç anlatıda da yardımcı kahraman olarak çoban bulunmaktadır. Alpamis destanında ve masalında çobanın adı Keykuvat; Altı Jasar Alpamis masalında ise *koysı* (koyun çobanı) şeklinde geçer. Jelkildek'de böyle bir epizota rastlanılmamaktadır.

-Alpamis destanında kendisinin zindandan çıkmasına yardım eden hanın kızı Karaközayım'ı Alpamis kendisi alırken Alpamis masalında o, hanın kızı ile çoban Keykuvat'ı evlendirir. Altı Jasar Alpamis'ta ise çoban, hanın kızı ve Alpamis üçü beraber Alpamis'ın yurduna doğru yola çıkarlar.

-Alpamis masalında ve destanında Alpamis'in eşi Külbarşın'ı Ultan zorla almak için toy yapmaktadır. Yurduna dönen Alpamis kendi düğününün üzerine gelir. Jelkildek masalında ise zorla evlenen kişi Jelkildek'in kız kardeşidir ve onu babasının çobanı zorla almak istemektedir.

-Alpamis'ın yurduna dönerken babasını ve eski akrabalarını görmesi, sonra kendi eşinin toyunun üzerine varması hadiseleri destanda teferruatlıca anlatılmıştır. Destanın yaklaşık yarısını bu kısımlar teşkil eder. Bu kısımlar Altı Jasar Alpamis'ta hiç yer almazken Alpamis masalında birkaç satırla geçiştirilir.

-Özellikle Alpamis masalına dikkatlice bakıldığında masalın, destanın ana hatlarıyla bir özeti olduğu görülür. Altı Jasar Alpamis masalı ise destanın Alpamis'in hapisten çıkması ve yurduna doğru yola çıkmasına kadar olan kısmını kapsamaktadır. Yani destanın yaklaşık yarısından fazlasıyla ilgili olarak bu masalda herhangi bir bilgiye rastlanmaz. Jelkildek masalı ise biraz daha farklıdır. Özellikle onun sefere çıkma serüveni kendi ailesi için değil kendisini rüyasında gören ve ismini de koymuş olan Äztemir adlı kişinin Kalmuklar tarafından öldürülen oğluyla aynı zamanda Han da olan ağabeyi Nurmanbet'in öcünü almak içindir.

Buraya kadar verilenler genelde anlatılardaki benzerlikler üzerine kurulu olan kısımlardır. Şimdi de anlatının masal şekli ile destan şekli arasında motif ve epizot bakımından temel farklılıklar verilecektir:

-Alpamis'in, atı Şubarat'ı (Alacaat) seçmesiyle ilgili, Altı Jasar Alpamis masalı ve Alpamis destanında bahsedilmez. Alpamis masalında ise düşman üzerine sefere gitmek için at seçmeye yılık sürüsüne gelen Alpamis, kamçıyı salladığında yanına bir şubar (alaca) tay gelir. Önce bunu beğenmeyerek geri gönderir. Biraz sonra aynı tay yine gelir. "Allah'ın yazdığı bu" diyerek taya dizgin vurduğunda tay tüylerini dökerek şekil değiştirir. Koşumlarını takarak eyerleyip üzerinde bindiğindeyse Bayşubar Tulpar şekline döner. Jelkildek masalında onun atı küren attrir. Sefere çıkmak için babasının kölesi ve çobanı olan Topaykul'a bir at istemeye gelen Jelkildek'in kısmetine uyuz bir küren tay düşer. Jelkildek taya gem vurduğunda

kunan²⁰, eğer vurduğunda dönen^{21**}, bindiğinde beş yaşındaki at, sağrısına kamçıyla vurduğunda altı yaşındaki at olur.

-Zindana atılan Alpamıs, Alpamıs masalında kendi başına gelenlerle ilgili olarak yazdığı mektubu bir turnanın, Altı Jasar Alpamıs'ta tek gözü kör olan bir kazın kanadına bağlayarak yurduna gönderir. Jelkildek masalında ise düşmanın kazmıs olduğu çukura düşen Jelkildek'in yanına kahverengi bir kaz gelip konar. Jelkildek küçük parmağını kanatıp, ak gömleğinin eteğini yırtıp, kendisinin çukurda kaldığını söyleyip: "Bana kırk biyenin^{22***} etiyile kırk saba^{23****} kımız gerek." diye küçük parmağının kanıyla yazarak memleketine gönderir. Bu motif anlatının Kazak Türkleri arasında derlenmiş olan eski destan varyantlarında bulunmamakla beraber Özbek Türkleri arasında derlenmiş olan versiyonunda (Fazıl Yoldaşoğlu) vardır. Orada da zindanda yatmakta olan Alpamıs'ın yanına yaralanmış bir kaz gelir. Alpamıs onu tedavi eder. Sonra kendi kanıyla yazmış olduğu mektubu sevdiğine gönderir. Kaz sonunda Kungrat ilinde bulunan Babir Köl civarında yere iner ve Kalgırkaç orada ağabeyinden gelmiş olan mektubu alır. Sonra ağabeyinin dostu Karacan'a söyler, o da Alpamıs'ı kurtarmak için yola koyulur.²⁴ Buradaki olay örgüsü ve kahramanların isimleri masallardakiyle benzerdir. Masallarda dostunun adı Karabaydır. Karacan ismi ise Karajan şeklinde Divayev'in derlemiş olduğu metinde Alpamıs'ın etkisiyle Müslüman olmuş Kalmuk bahadırı şeklindedir.

-Anlatının masal şekillerinde Alpamıs'tan aldığı mektupla onun düşman elinde esir olduğunu öğrenen dostu onu kurtarmaya gelir. Alpamıs masalında dostu Karabay, kırk kulaç ipek urganla onu zindandan çıkarırken Alpamıs bunu gururuna yediremez. Dostunun ileride bu iyiliği başına kakacağından korkarak urganı keser ve tekrar zindana düşer. Altı Jasar Alpamıs masalında ise Karabay onu urganla yukarı çekerken "dostum Karabay, ölen yaşlı bir kadının cenaze yemeğinde veya bir gelinin toyunda şaka yollu, kuyuda ölmek üzereyken senin hayatını ben kurtarmadım mı diyerek yüzüme vurur." diye düşünür ve "ölsem de kendi halimde öleyim" deyip ipek urganı keser ve yeniden zindana düşer. Buraya bakıldığında her iki masalda da Alpamıs aynı düşünceyle dostunun yardımını kabul etmez. Her iki metinde de Alpamıs'ın düşüncesi aynı fakat bu düşüncüyü dile getiriş biçimi farklı cümlelerledir. Destanda ise Alpamıs'ın dostu Karabay ve dostunun onu zindandan kurtarma çabalarıyla ilgili kısım yer almaz. Jelkildek masalında ise kuyuya düşürülmüş olan Jelkildek ailesinden kendisini kurtarmaları yönünde bir talepte bulunmaz. Onun isteği ailesinin kendisine kırk kısrağın etiyile kırk saba kımız getirmeleridir. Çalmış olduğu kavalın sesinden Jelkildek'i bulurlar ve getirmiş oldukları yiyecekleri kırk kulaç ipek urganla ona indirirler. O bunları yer fakat doymaz. Sonra getirdikleri boz atı kestiklerinde onun bir parça etiyile doyar. Kahraman daha sonra ailesine kendisini çıkarmak için güçlerinin yetmeyeceğini söyler ve onlardan

²⁰ * Kunan: Üç yaşındaki erkek at.

²¹ ** Dönen: Dört yaşındaki aygır.

²² *** Biye: Kısrağın

²³ **** saba: Kımız hazırlamak için kullanılan ve at derisinden yapılan kap.

²⁴ V. M. Jirmunskiy, **Türk Kahramanlık Destanları (I-II. Bölüm)**, s. 126.

gitmesini ister. Kahraman bir müddet sonra kuyudan kendisi çıkar. Ama masalın ilerleyen kısımlarında karşılaştığı Kempir'e kendisini kuyudan atının çıkardığını söyler. Fakat kahraman, Kempir'e atını aradığını, onun nerede olduğunu bilmediğini söyler. At yedi kat zindanda Telegey'in kızıyla beraber durmaktadır. Metnin bu kısmında biraz tutarsızlık vardır.

Özellikle yukarıda bahsedilen, Alpamıs'ın her iki masal metninde olup da destanda olmayan motif, zindanda yatmakta olan kahramanın kendi iline kaz²⁵ veya turna²⁶ ile kendi iline ve akrabalarına haber göndermesidir. Altı Jasar Alpamıs masalında kahraman, bir gözü görmeyen ve sürüden ayrı uçan kaz ile dertleşir ve onunla haber gönderir. Jelkildek'te ise kahverengi bir kazla haber gönderir. Destanlar da kahramanın atıyla konuşmasına, zor durumlarında atının kahramana yardım etmesine sıklıkla rastlanır. Fakat Türklerde mitolojik kuşlardan olan turna ve kazdan yardım istenilmesine rastlanılmakla beraber çok yaygın olan bir motif değildir. Bu motifin başka bir örneği Bögen Batır destanında da görülür.²⁷ Burada Bögen'in sözlüsü Aşborık, Kalmuk Bahadır'ı Karasüymen tarafından kaçırılır. Bu olayı Aşborık gözyaşlarıyla yazmış olduğu mektubu bir karakuşun kanadına bağlar ve kuştan bunu sözlüsü Bögen'e götürmesini rica eder. Bu motife Alpamıs'ın masal şekillerinde rastlayıp destan şeklinde rastlanılmadığından anlatının masal adı altında kaydedilmiş olan şekilleri olay örgüsü itibarıyla de masala yaklaşmıştır diyebiliriz. Fakat burada Alpamıs destanının Özbek versiyonunda bu motifin bulunduğunu bildiğimizden dolayı değerlendirmeyi sadece Kazak varyantıyla değil de masal metinlerinin derlendiği Türkistan ve Şımkent coğrafyasına da sınır olan Özbek versiyonuyla beraber düşünmek gerekir. Özbek versiyonuyla beraber düşünüldüğünde yakın coğrafyadan ve kaynak kişilerden birisinin de "Özbek Türkü" olmasından dolayı bir etkileşimin olması normaldir. Burada masal metinlerini anlatanların Özbek versiyonu hakkında da bilgi sahibi olduğu kanaatindeyiz. Hatta bunun gibi Türk Dünyasının tamamına mal olmuş anlatıların çok uzak olmayan

²⁵ "Kaz, Türk mitolojisinde çok akıllı ve bilgiç bir nefestir. O, şamanizmin kanun ve adetlerini çok iyi bilir, Kam'a hangi ilahı ziyaret etmesi, hangi yoldan gitmesi ve o ilahın huzuruna nasıl çıkması gerektiğini öğretir." D.I. Hlopina, "Mifologii i Tradatsionnih religioznih Verovaniy Sorcev", **Etnografiya Naradov Altaya i Zapadnoy Sibiri**, Novosibirsk, 1978, s. 81'den naklen, Mefküre Mollova, "Bir Şathiye ve Bir Bilmecede Kaz Kültü", **Türk Kültürü Araştırmaları, Prof. Dr. Şükrü Elçin'e Armağan**, TKAE Yay., Yıl, XXIX/1-2, Ankara, 1993, s. 269. "Kaz Brahmanın olduğu kadar Kam'ın da binek kuşudur. Kam, önce davulunu at gibi kullanır, sonra at yoruldu diyerek atı bırakır ve kaza biner. Şimdi davul kaz olmuştur ve gökyüzünün yüksek katlarına Kam'ı taşır." N. P. Direnkova, "Materialı Po Şamanstvu Na Teleutov", **Sbornik Muzeya Antropologii i Etnografii**, 10. Tom, Moskva- Leningrad 1949, s. 181-183'ten naklen Mollova, **a.g.m.**, s. 269.

²⁶ Esir olan kahramanın turna ile haber göndermesi "Yusuf Bey Ahmet Bey (Bozoğlan) Destanı"nda da görülür. "Yusuf Bey ve Ahmet Bey esir düşerler ve üzerinden yedi yıl çıkar. Öldüklerine dair söylentiler çıkmaya başlar. Gülhatıca, Yusuf Bey'in yavru iken alarak büyütmiş olduğu beş turnayla onlara bir mektup gönderir. Turnalar mektubu zindandaki Yusuf Bey'e ulaştırırlar. Yusuf Bey, Gülhatıca'nın kendilerini zindandan kurtarmakla ilgili elinden bir şey gelmeyeceğini düşünür ve turnalardan ona sadece selam söyler ve bir mektup yazarak dayısı Bozoğlan'a gönderir. Böylece onların sağ olduğu haberi gelir." İsa Özkan, **Yusuf Bey-Ahmet Bey (Bozoğlan) Destanı**, KB Yay., Ankara, 1989, s. 518-524.; Türk kültüründe turna ile ilgili olarak bk. Şükrü Elçin, "Türk Halk Edebiyatında Turna Motifi", **Halk Edebiyatı Araştırmaları-I**, Akçağ Yay., Ankara, 1997, s. 63-75.

²⁷ "Bögen", **Babalar Söz**, 46. s. 427-464.

geçmişte benzerlik derecesinde yakınlık gösterdikleri de bilinen bir gerçektir. Zaman ve mekân türler arasında halk edebiyatının tabiatından kaynaklanan bir takım farklılıklar meydana getirirse de bu kesin bir çizgi şeklinde olmamış, eski bir motif yukarıda görüldüğü gibi bir destanın pek çok varyant ve versiyonlarında saklanmazken kısa bir anlatı olan masal nüshalarında muhafaza edilmiştir.

Jelkildek masalında kahramanın kurtulması “bir zaman sonra kuyudan çıktı”, şeklinde anlatılır. Masalın ileriki kısımlarında Jelkildek, karşılaştığı Kempir’e “atını aradığını, onun kendisini kuyudan çıkardığını”, söyler. Bu masalda han kızıyla ilgili kısımlar daha farklıdır. Telegey, Jelkildek’in atıyla beraber kızını da zindana atar. Sonra Kempir, Jelkildek’e Telegey’in kızının gönlünü kendisine varması için razı edeceğini söyler. Kempir’in verdiği akılla kız, atı babasından ister ve eğlence de binmek için dışarı çıkarır. Bu esnada Jelkildek çoban kılığında gelir ve orada buluna gençlere, ”Telegey’in kızının göğsüne dokunan kişinin bu dünyada başka bir hayali olmaz”, der. Jelkildek, onların “yapabiliyorsan bunu sen yap” demesi üzerine kızın atının arkasına biner ve dediğini yapar. Bu şekilde Jelkildek ve Telegey’in kızı birlikte kaçarlar. Masalda anlatılan bu kısım eski zamanlarda Kırgızlar ve Kazaklar arasında yaygın olan “Kız kaçar ya da kız kovalama oyunuyla ilgilidir. Divayev, bunu eski zamanlarda damat ve gelin arasındaki yarış olarak tasvir eder. Bu yarışta oğlan kızı yakalayarak onun göğsüne dokunmak için var gücüyle mücadele eder. Eğer yakalayamazsa bu bir rezalet olarak görülür. Bazen de kız, eyerinden itekleyerek genci yere düşürür. Bu utanca maruz kalan genç, hayvanını keserek etinden oradakilere vermek zorundadır. Eğer kız attan düşerse erkek bir cereme ödemez.”²⁸

b. Şekil:

Şekil olarak Alpamıs ve Altı Jasar Alpamıs masalları mensurdur. Alpamıs masalında manzum olarak on altı satır; Altı Jasar Alpamıs masalında ise on bir satır bulunmaktadır. Altı Jasar Alpamıs masalındaki on bir satır destanda da vardır. Bu satırlar şöyledir.

Altı Jasar Alpamıs

Men bir bugin tūs kordim, (120)
Köp kıyındık is kördim.
Zamanım kağındı,
Kağındıday ne kıldı.
Kavsı bukıra buvra bop,

Kiyssa-i Alpamıs Batır Bu Turır

Men bir bugin tūs kordim,
Tūsimde jaman is kördim.
Zamanım meniñ kağındı,
Kağınbasa ne kıldı.
Kursavlı kara buvra kep,

²⁸ Jirmunskiy, a.g.e, s. 277.

Karşı karşı şabındı.		Karşı karşı şabındı.
Tulımdımı tul kılıp,	(139)	Aydarlımdı kul kıldı,
Aydarlımdı kul kılıp,		Tulımdımı tul kıldı.
Solkıldağan mırzamdı,		Solkıldağan mırzamdı,
Tabanğa salıp jün kıldı.		Tabanğa salıp jün kıldı.
Çamşimen urıp jon kıldı.	

Destanda geçen bazı satırların Altı Jasar Alpamis masalında da çok yakın bir şekilde yer aldığı görülmektedir. Manzum kısımları da göz önünde bulundurarak Altı Jasar Alpamis masalının anlatıcısının destanın bu varyantını iyi bir şekilde bildiği kanaatine varabiliriz. Bir diğer masal nüshası olan “Alpamis”ta da manzum kısımlar yer almaktadır fakat bu manzum kısımlara incelen destanda herhangi bir şekilde rastlanılmamaktadır.

Sonuç

Türk kültür dairesinin ortak anlatılarından biri olan Alpamis, Türk Dünyasının farklı coğrafyalarında değişik isimlerle yaşamaya devam etmektedir. Kazaklar arasında da yaygın olarak anlatılmakta olan Alpamis destanının birçok varyantı vardır. Destanının kaynaklara Alpamis ve Altı Jasar Alpamis olmak üzere masal adı altında geçmiş iki ve Jelkildek adıyla da bir masal varyantı bulunmaktadır. Alpamis adlı metinler incelendiğinde bu metinlerin temel de destanla çok büyük benzerlik gösterdiği açıkça görülmektedir. Metinler mensur olmalarından dolayı masal olarak adlandırılmışlardır. Yoksa metinler incelendiğinde bu metinlerin mensur olmalarının dışında tür olarak destandan uzaklaşıp masallaşma yoluna gittiğiyle ilgili ya da destandan farklı olarak masala ait unsurları da bünyesinde barındırdığı gibi bir husus görülmemektedir. Destandan farklı olarak bu metinlerde görülen bazı motiflerin (kahramanın zindanda yatarken ailesine turnayla haber göndermesi) destanın Kazak sahasına ait örneklerinde bulunmazken Özbek sahasına ait metinlerde bulunduğu görülmektedir. Bu da aynı yani Türk kültür dairesinin bir üyesi olmakla beraber farklı isimlerle adlandırılan toplulukların yakın ya da bir arada yaşamasından dolayı birbirine etkisi olarak düşünülmelidir. Bu sebeplerden yola çıkarak masal adı altında kaynaklarda yer alan metinlerin “masal” olarak adlandırılması bize göre yerinde bir kullanım değildir. Bu metinleri masal olarak değil de Alpamis destanının “nesir ya da mensur varyantları” olarak adlandırmanın daha uygun olacağı kanaatindeyiz.

Kaynakça

Alpısbayeva, K. (2006). “Alpamıs Batır”, **Babalar Sözi**, 34, Astana: Foliant Basbası. s.3 49-350.

Äkimova, T. (2006). “Alpamıs Batır”, **Babalar Sözi**, 33. Tom, Astana: Foliant Basbası. s. 323-327.

“Bögen”, **Babalar Sözi**, 46. Astana: Foliant Bas. S. 427-464.

Saltağova, J. (2006). “Alpamıs”, **Babalar Sözi**, 33. Tom, Astana: Foliant Basbası, , s. 336-337.

Äkimova, T. (2006), “Altı Jasar Alpamıs”, **Babalar Sözi**, 33. Tom, Astana: Foliant Basbası, , s. 337-338.

Türkiyat Araştırmaları, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, S. 15, Güz, s. 149-157.

Dilek, İbrahim, (2013) **Türk Mitoloji Sözlüğü (Altay-Yakut)**, Ankara: Gazi Kitabevi.

Divayev, Abubakir, (2007). **Kazahskogo Narodnoye Tvorçestvo**, 2-e İzdaniye. Astana: Altın Kitap.

Elçin, Şükrü, (1997). “Türk Halk Edebiyatında Turna Motifi”, **Halk Edebiyatı Araştırmaları-I**, Ankara: Akçağ Yay. s. 63-75.

Ergun, Metin (1997), **Altay Türklerinin Kahramanlık Destanı Alıp Manaş**, Konya: Günay Ofset Mat.

İbrayev, Şakir (2009). **Bastav, Kazak Halkının Folklorı Tuvralı**, Almatı: Baspalar Üyi.

İnayet, Alimcan, (2010). **Türk Dünyası Efsane ve Masallarında Bir Dev Tipi: Yalmavuz/ Celmoğuz**, İstanbul, Bilge Kültür Sanat Yayınları.

Jirmunskiy, V. M. (2011). **Türk Kahramanlık Destanları (I-II. Bölüm)**, (Çev. (Mehmet İsmail-Hülya Arslan Erol), Ankara: TDK Yay.

Kazak Halkı Ädebiyeti-Ertegiiler, 4. Tom (1989), Almatı: Jasuvşı Baspası.

“Kiyssa-i Alpamıs Batır”. (2006). **Babalar Sözi**, 34.Tom, Astana: Foliant Baspası, s. 9-63.

Mollova, Mefkûre, (1993). “Bir Şathiye ve Bir Bilmedede Kaz Kültü”, **Türk Kültürü Araştırmaları, Prof. Dr. Şükrü Elçin’e Armağan**, Ankara: TKAE Yay., Yıl, XXIX/1-2, s. 264-271.

Oh, Eunkyung-Jorayev, Mamatkul, (2011). “Alpamıs Destanında Baysın kelimesinde Görülen Kurt Totemi”, **Türkiyat Araştırmaları**, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, S. 15, Güz, s. 149-157.

Özkan, İsa (1989), **Yusuf Bey-Ahmet Bey (Bozoğlan) Destanı**, Ankara: KB Yay.

Türker, Ferah (2012). “Altay Türklerinin Anlatmalarında Mitik Bir Varlık: Celbegen”, **Millî Folklor**, S. 94, s. 81-90.

Üçüncü, Kemal (2006). **Kazak Türklerinin Kahramanlık Destanı Alpamiş, İstanbul**: Töre Yay.

Yeşil, Yılmaz (2014). **Türk Dünyasında Geçiş Dönemi Ritüelleri (Doğum-Evlenme-Ölüm Gelenekleri)**, Ankara: Eskişehir 2013 Türk Dünyası Kültür Başkenti.

Yeşil, Dr. Yılmaz, (2014) **Türk Dünyası’nda Geçiş Dönemi Ritüelleri Üzerine Tespitler**, 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum, C. 3, S. 9, Kış 20014, s. 117-136.

Yeşildal, Ünsal Yılmaz (2015). Er Töştük Destanı (İnceleme-Metin), Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

Yeşildal, Ünsal Yılmaz (2015). “Er Töştük Anlatısının Kırgız Sahasına Ait Nesir Varyantları”, **21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum**, S. 11, Yaz, s. 81-113.

Yıldırım, Seyfullah (2015). “Türkistan’dan Anadolu’ya Bir Tıp Ve Bir Masalın Seyahati: Jalmavız Kempirden Congalaz Karısına”, **Turkish Studies**, S. 10/12, s. 1261-1274.

